

րեն ճանաչմանն հասնելու համար : Տա-
րակոյս չկայ որ Պղատոն ոչ գիտցեր է
և ոչ բացատրեր է գաղափարին ամէն
կատարելութիւնները, բայց գոնէ իմա-
ցեր է թէ պէտք է որ յաւիտենական
յարացոյց մը գտնուի այս եղծանելի
աշխարհիս . ասոր վրայ է Պղատոնի
փառքը , և ասով է որ իր փիլիսոփայու-
թիւնը բարձր աստիճան մը գրաւեր է
և դեռ կը գրաւէ :

ՄԱՆՐԱՎԷՊ

Բարտոն Առաքա քաղաքի : (Տես երես 315)

Զինուորականը

Ինանկ է նէ , հոլ թշուառ մարդ ,
թէ հոգւոյ և թէ մարմնոյ ամէն վիշ-
տերը միանգամայն կը քաշես :

Բարտո

Սարմնոյ վիշտերը այնչափ անգութ
են :

Զինուորականը

Ուրեմն կը թողուն զքեզ երբեմն
հանդարտ :

Բարտո

Իմէն ամիս կ'աւելնան ու կը սրահոն
լուսնին ընթացքին հետ : Երբոր լու-
սինը կը սկսի երևնալ , ընդհանրապէս
աւելի գէշ եմ . ետքը հիւանդութիւնս
կը թեթեւայ , և կարծես թէ բնու-
թիւնը կը փոխէ . մորթս կը չորնայ ու
կը ճերմըկի , և ալ գրեթէ հիւանդու-
թիւնս չեմ զգար . բայց միշտ տանելի
կ'ըլլար՝ թէ որ ահաւոր արթնութիւն-
ներ չսրտաճառէր ինծի :

Զինուորականը

Ի՞նչ , քուն ալ չունիս :

Բարտո

Ի՛հ , պարոն , արթնութիւնը , արթ-
նութիւնը : Վու չես կրնար երեւա-
կայել թէ որչափ երկայն ու տխուր է
այն գիշերն որ թշուառ մարդ մը կ'ան-
ցընէ առանց ամենեւին աչքերը գոցե-
լու , միտքը սեւեռած իր ահաւոր վիճա-
կին և յուսահատ ապառնիի մը վրայ :
Չէ , չէ . ոչ ոք կրնայ ըմբռնել զայն :
Որչափ որ գիշերը առաջ երթայ , այն-
չափ նեղութիւնս կ'աւելնայ . և երբոր
լմըննալու կը մօտենայ , սաստիկ այլա-
լութենէս չեմ գիտեր թէ ինչ կ'ըլլամ .
մտածութիւններս կը շփոթին , և ար-
տաքոյ կարգի զգացմունք մը կը զգամ
վրաս՝ որ բաց 'ի այս տխուր վայրկեան-
ներէն ուրիշ ժամանակ ծանօթ չէ ին-
ծի : Ս'երթ կարծես թէ անդիմադարձ
ոյժ մը անյատակ անդունդի մը մէջ կը
թաւալէ զիս . մերթ սև բծեր կը տես-
նամ աչքերուս առջև , և մինչդեռ կը
դիտեմ ես զանոնք՝ փայլակի արագու-
թեամբ խաչաձև կտրելով զիրար կ'եր-
կընան , և քանի որ ինձի կը մօտիկնան
հաստընալով՝ կը դառնան կ'ըլլան լեռ-
ներ և իրենց ծանրութեամբը կը ճըն-
չեն զիս : Ուրիշ անգամներ ալ կը տես-
նամ որ ամպեր կ'ըլլան երկրէս ու չորս
կողմն կը պատեն , և ալեաց պէս ուռե-
լով ու իրարու վրայ դիզուելով՝ կը
սպառնան կլելու զիս . և երբոր կ'ու-
զեմ անկողնէս ելլալ այս գաղափարնե-
րը փարատելու համար , կարծես թէ
անյաղթելի կապանքներով կը կապուիմ
ու տեղէս չեմ կրնար շարժիլ : (Դ)երևս
կարծես որ երազ են այս ըսածներս .
բայց անանկ չէ , ես ան վայրկեաննե-
րուն արթուն եմ : Ինչպադար նոյն ա-
ռարկաները կը տեսնամ , և այս սար-
սափն որ կը զգամ՝ ուրիշ ամէն նեղու-
թիւններէս աւելի ծանր է :

Զինուորականը

Կրնայ ըլլալ որ ջերմ կու գայ վրադ
այս ահաւոր արթնութեանց միջոցը ,

և անիկայ է անշուշտ որ ցնորման մէջ
կը ձգէ զքեզ :

Բորտոր

Կը կարծէս որ կրնայ ջերմէ առաջ
գալ աս բանս : Ե՛հ , շատ կը փափագէի
որ ըսածդ իրաւ ըլլար : Ես ինչուան
հիմա կը վախնայի թէ չըլլայ որ այս
տեսիլքները խենթութեան նշան մը
ըլլան , և կը խոստովանիմ որ իրաւքնէ
այս վախը սաստիկ կը խռովէր զիս :
Ո՛ր էր թէ տենդն ըլլար ասոր պատ-
ճառը :

Զինուորականը

Սիրտս շատ կը շարժես : Եմենեին
չէի կրնար երևակայել մտքիս մէջ քու
ունեցած վիճակիդ նման վիճակ մը :
Ի՛նչ կարծեմ թէ քանի որ քոյրդ ողջ
էր՝ այսչափ տխուր ըլլալու չէր վիճակդ :

Բորտոր

Եստուած միայն գիտէ քոյ՞ս մա-
հուան կորուստին մեծութիւնը : — Ի՛նչ
չէս վախնար ամենեւին ինծի այսչափ
մօտ կենալու : Եստէ հոս , սա քարին
վրայ . ես տերեւներուն ետեւը կը քա-
շուիմ , և առանց մէկզմէկ տեսնալու կը
խօսակցինք իրարու հետ :

Զինուորականը

Ինչո՞ւ համար : Զէ , պիտի չհեռա-
նաս ինծմէ . քուս նստէ : (Ե՛ս որ ըսաւ ,
առանց դիտման ճանապարհորդը ձեռքն
երկնցուց Խորոտին ձեռքը բռնելու հա-
մար , բայց անիկայ աշխուժութեամբ
մը թող չտուաւ :)

Բորտոր

Ինչիտհեմ . կ'ուզէիր ձեռքս բռնել :

Զինուորականը

Ե՛ս , մեծ սիրով կ'ուզէի սխմել
զայն :

Բորտոր

Ե՛ս առաջին անգամը պիտի ըլլար
որ այս երջանկութիւնն ունենայի . ոչ
ոք երբէք սխմած է իմ ձեռքս :

Զինուորականը

Ի՛նչ . բաց 'ի այս ըսած քոյ՞մէդ ,
չէս ունեցած ամենեւին բարեկամու-
թեան կապ մը , քու նմաններէդ մէկէն
ամենեւին չէս սիրուած :

Բորտոր

Երանի մարդկութեան , որ ես ա՛լ
նման չունիմ երկրիս վրայ :

Զինուորականը

Կը դողացընես զիս :

Բորտոր

Երէ , ո՞ր դորովագութ օտարական .
գիտես որ թշուառ մարդիկ կ'ախորժին
իրենց վիշտերուն վրայ խօսիլ :

Զինուորականը

Խօսէ , խօսէ , ո՛վ հետաքրքրական
մարդ : Եւ ըսիր ինծի թէ քոյր մը ու-
նէիր ատենօք որ քեզի հետ կ'ապրէր ,
և քիչ մը կը դիւրացընէր քեզի քու տա-
ռապանքներդ :

Բորտոր

Երմով միայն կապուած էի մարդ-
կանց հետ : Եստուած ուզեց այս կապը
խորտակել և առանձնացած ու միայնակ
թողուլ զիս աշխարհիս մէջ տեղը : Եր
հոգին արժանաւոր էր երկնից՝ ուր կը
հանգչի , և իր օրինակովը դէմ կը դնէի
այն վհատութեան , որ իր մահուընէն
ետքը ստէս կը ձմէ զիս : Եւ սակայն
մենք չէինք ապրէր այն հեշտալի մտեր-
մութեամբն որն որ ես կ'ըմբռնեմ , և

որն որ պէտք էր միացնէր իրարու հետ զթշուառ բարեկամս : Ս'եր հիւանդութեան տեսակը կը զրկէր զմեզ այս մը խիթարութենէն : Նոյն իսկ ան ատենն ալ որ իրարու կը մօտենայինք աղօթելու համար , երկուքնիս ալ կը զգուշանայինք իրարու նայելէն , վախնալով որ չլլայ թէ մեր հիւանդութեան տեսարանը շփոթէ մեր մտածութիւնները , և երկինք հայելով միայն կը միանային մեր նայուածքները : Մտածքներէն ետքը՝ քոյրս սովորաբար իր խղիկը կը քաշուէր կամ պարտիզին ծայրն եղող կաղնիներուն տակ , և գրեթէ միշտ իրարմէ զատուած կ'ապրէինք :

Զինուորականը

Իայց ինչո՞ւ համար այսպիսի բռնութեան տակ ձգեցիք ինքզինքնիդ :

Բոլորտը

Երբոր քոյրս այն փոխադրական հիւանդութեամբ բռնուեցաւ՝ որուն զոհ եղած է բոլոր իմ ազգատոհմս , և եկաւ իմ առանձնութեանս մասնակից ըլլալու , զիրար ամենեւին չէինք տեսած . սարսափ եկաւ իրեն վրայ՝ երբ առաջին անգամն որ տեսաւ զիս : Ս'ախնալով որ զինքը կը վշտացընեմ , և առաւել ևս վախնալով որ իր հիւանդութիւնը կը զայրացընեմ իրեն մօտենալովս , բռնադատեցայ ես այս կերպ տխուր կեանք վարելու : Ինքուրութիւնն իր կուրծքը միայն ապականեր էր , և ես դեռ կը յուսայի իր բժշկութիւնը տեսնելու : Եւ տեսնաս սա ձողահիւս վանդակներուն մնացորդն որ երեսէ ձգեր եմ . հոն վերէն վար կարգ մը հոգեւորական , զորոնք ես ինամբով կը հոգայի և որոնք պարտեղը երկու մաս կը բաժնէին : Երկու կողմերէն ալ ես մէյմէկ պզտի ճամբայ շինած էի , որուն երկայնութեան վրայ կրնայինք մենք ժուռ գալ և մէկմէկու հետ խօսակցիլ առանց զիրար տեսնալու և առանց իրարու շատ մօտենալու :

Զինուորականը

Չըսէ՞ս ուրեմն որ երկինք կ'ախորժէր թունաւորել այն տխուր վայելքներն որ թոյլ տուած էր ձեզի :

Բոլորտը

Իայց գոնէ մինակուկ չէի ան ատեն . քրոջս ներկայութեամբը այս միայնարանը կենդանացած էր : Եւ միայնութեանս մէջ իր ոտից քայլերուն ձայնը կը լսէի : Երբոր արշալուսոյն կու գայի աղօթելու այս ծառերուն տակ , աշտարակին դուռը կամացուկ մը կը բացուէր , և քրոջս ձայնը անզգալի կերպով մը կը միանար ձայնիս հետ : Երկուսն՝ երբոր կ'ուռուէի պարտեղս , ինքը ժուռ կու գար արեւը մտնելու ժամանակը՝ հոս , այս տեղը ուր ես հիմա քեզի հետ կը խօսիմ , և ես կը տեսնայի իր ստուերն որ կ'անցնէր ու կ'անցնէր ծաղիկներուն վրայէն : Նոյն իսկ ան ատենն ալ որ ես զինքը չէի տեսներ , ամէն տեղ իր ներկայութեան հետքերը կը գտնէի : Հիմա ալ ճամբուս վրայ չեմ հանդիպիր տերեւութափ ծաղիկ մը , կամ թուփերու ճիւղեր՝ որոնք իրեն քալելու ատենը ձեռքէն վար կ'իյնային . ես մինակ եմ . ալ ոչ շարժմունք մը և ոչ կենդանութիւն մը կայ չորս կողմս , և այն ճամբան որ իր սիրած անտառիկը կը տանէր՝ խոտերուն տակ աներևութանալու վրայ է : Բռանց ցուցնելու թէ կը հոգայ վրաս՝ միշտ ուշադրութիւն կ'ընէր իմանալու այն բաներն որ կըրնային ինծի ախորժելի գալ : Երբոր խուցս կը մտնայի , երբեմն յանկարծակիի կու գայի թաղարով նոր ծաղիկներ զտնալով , կամ աղուոր պտուղ մը որ ինքն իր ձեռքովը դարմանած էր : Եւ չէի համարձակէր նոյն ծառայութիւններն ընելու իրեն , և ինչուան աղաչեր էի ալ իրեն որ ոչ երբէք խուցս մտնայ . բայց ո՞վ կրնայ չափ դնել քրոջ մը սիրոյն : Ս'ի միայն դիպուած մ'ալ կրնայ քեզի գաղափար մը տալ իր առ իս ու

նեցած խանդաղատանացը : Վիշեր մը անպատմելի ցաւովք տանջուելով՝ աւրագ արագ կը քալէի խղիկիս մէջ : Բռաջ գացեր էր գիշերը՝ երբոր վայրկեան մը նստայ հանգչելու համար . մէյ մ' ալ թեթեւ ձայն մը լսեցի խուցիս դրանն առջև : Սօտեցայ , ականջ դրի . ո՛հ , մեծ եղաւ զարմանքս . քոյրս դուրսը դրանս սեմոցը վրայ կ'աղօթէր : Ես եր իմ հեծուծիւններս . և թէ պէտ կը վախնար որ զիս անհանգիստ կ'ընէ , բայց եկեր էր՝ որպէս զի թէ որ հարկ ըլլայ կարենայ օգնութիւն ընել ինծի : Տեսայ որ ցած ձայնով Ողորձաբնոյ Աստուծոյ կը զուրցէր . ան ատեն ես ալ դրան առջև ծունկ չոքեցայ , և աւանդ ընդհատուելու զինքը՝ մտքովս իրեն հետ կը զուրցէի նոյն աղօթքը : Բայց քերս լի էին արտասուօք . որո՞նք սիրտը կրնար դիմանալ այսպիսի սիրոյ մը : Երբոր ինծի անանկ երեւցաւ որ աղօթքը լմնցուց , “Ս'նա խաղաղութեամբ , քոյր իմ , ցած ձայնով ըսի իրեն , մնա խաղաղութեամբ , խուցդ քաշուէ , քիչ մը աւելի աղէկ կը զգամ զիս . Բոստուած օրհնէ զքեզ ու քու գթութեանդ վարձքը տայ ,” : Եւս քնաց լուծեամբ , և անշուշտ իր աղօթքը ընդունելի եղաւ , որովհետեւ քանի մը ժամ վերջապէս հանգիստ քուն եղայ :

Զինուորականը

Ս' գիտէ որչափ տխուր երեւցած պիտի ըլլան քեզի՝ սիրելի քրոջ մահուընէն ետքը առջի օրերը :

Բարտար

Երկայն միջոց տեսակ մը ապշուած մէջ մնացի , որ վրաս կարողութիւն չեղող թշուառութեանս մեծութիւնն զգալու . երբոր հուսկ ուրեմն ես ինծի եկայ , և վիճակս ըմբռնեցի , գրեթէ խեղճ զլիւս թուաւ : Բայց ժամանակը միշտ կրկնակի տխուր պիտի ըլլայ ինծի համար . որովհետեւ միտքս կը բերէ իմ մեծագոյն թշուառութիւնս , և այն ուժին որ անոր հետեանքն եղաւ :

Զինուորականը

Ս' իր . ես չեմ կրնար յանցանք գործելու ընդունակ սեպել զքեզ :

Բարտար

Նշմարիտ է ըսածս , և գիտեմ թէ կենացս այս միջոցին պատմութիւնն որ ընելու ըլլամ քեզի՝ համարմունքդ շատ պիտոր պակսի վրայէս . բայց ես չեմ ուզեր լաւագոյն ցուցնել զիս քան ինչ որ եմ , և թերեւս զիս պախարակելով ալ հանդերձ՝ ցաւիս վրաս : Բորդէն քանի մը անգամ մաղձոտութեանս բռնած ժամանակը՝ փափագ մը զգացեր էի ինքզինքս զրկելու ի կենաց , սակայն Բոստուծոյ վախը միշտ մերժել տուեր էր ինծի զայն . և ահա թեթեւ և անտարբեր կարծուած պարագայով մը քիչ մընաց որ յաւիտեան անձս պիտի կորսնցնէի : Եւր վիշտ մըն ալ ունեցայ . քանի մը տարիէ ի վեր պղտի շուն մը ունեցեր էինք . քոյրս սիրեր էր զան , և կը խոստովանիմ որ քրոջս մահուընէն ետքը՝ աս խեղճ կենդանին ինծի համար ճշմարիտ մխիթարութիւն մըն էր :

Եւնշուշտ իր տգեղութեանը պատճառաւ էր որ իրեն ապաւէն ընտրեր էր մեր բնակարանը : Բարդ մը չկար որ վռնտած չըլլար զան . ի վերայ այսր ամենայնի Բորոտին տանն համար գանձ մըն էր : Բայց ի նշան երախտագիտութեան այն երախտեացն համար՝ որով Բոստուած հաճեր էր շնորհելու մեզի այսպիսի բարեկամ մը , Հրաշ անուաներ էր զշունը . և իր անունը , որ իր տգեղութեանը հետ չէր համաձայներ , ու իր շարունակեալ զբարութիւնը՝ ստէպ մոռցնել տուեր էին մեզի մեր վիշտերը : Եւ և մեծապէս խնամք կը տանէի վրան , բայց երբեմն դուրս կը փախէր , և ամենեւին մտքէս չէր անցած որ ասիկայ կրնար մէկու մը մնասակար ըլլալ : Սակայն քաղքին բնակիչներէն ոմանք վախցան որ կենդանին կրնար իմ հիւանդութեւս

սերմունքը ձգել իրենց մէջ . որոշեցին գանգատելու հրամանատար ատենակալին , ուսկից հրաման ելաւ որ նոյն վայրկենին շունս սպաննուի : Սէկէն զինուորներ քանի մը քաղաքացւոց հետ եկան բնակարանս այս անգութ հրամանն 'ի գործ դնելու համար : Լամալ ջեւ վզէն չուան մը անցուցին ու սկսան քաշքշել : Երբոր պարտիզիս դրանն առջև հասաւ , չկրցայ համբերել ու անգամ մ' ալ նայեցայ իրեն . տեսայ որ աչուրներն ինծի դարձուց ու օգնութիւն կը խնդրէր ինծմէ զուր տեղը : Սուզէին Տորա գետին մէջ խղզել զինքը . բայց խառնիճաղանճն , որ զուրսը կը սպասէր անոր , քարի հարուածներով սպաննեց զանիկայ : Սեցի իրեն աղաղակները , և աւելի մեռած քան թէ կենդանի մտայ աշտարակս . ծունկերս դողալէն չէին կրնար ոտքի վրայ բռնել զիս . նետուեցայ անկողնիս վրայ այնպիսի վիճակի մը մէջ՝ որ անկարելի է ստորագրելը : Սաստիկ ցաւէս այս արդար , բայց խիստ հրամանը՝ բարբաւորոսական , վայրագ ու անօգուտ սեպեցի . և թէպէտ այսօրուան օրս կ'ամբջնամ այն զգացման վրայ՝ որ ան ատեն կը բորբոքէր զիս , բայց գեռ չեմ կրնար պաղ արիւնով մտածել անոր վրայ : Բոլոր օրը խիստ մեծ այլայլութեան մէջ անցուցի : Բոլոր շունը վերջին կենդանի արարածն էր որ ինծմէ յափշտակեր վերուցեր էին , և այս նոր հարուածը սրբտիս բոլոր վերքերը նորէն բացեր էր :

Բոսպիսի հանգամանաց մէջ էի , երբոր նոյն օրը արեւուն մանալու ատենները՝ եկայ նստելու հոս , սա քարին վրայ ուր հիմա դու նստած ես : Երբ իմ վիճակիս խեղճութեանը վրայ կը մտածէի , հոն վարը՝ դէպ 'ի այն երկու ծառերն որ վանդակահիւս ցանկին ծայրն են՝ տեսայ երկու երիտասարդ ամուսինք , որ դեռ նոր կարգուած էին : Սարգսպետնին մէջէն ճամբուն երկայնութեանը վրայ առաջ եկան , և քովէս անցան : Բոյն հեշտալի անդորրութիւն որ կու տայ ստոյգ երջանկութիւն մը՝ տպաւորուած էր անոնց գեղեցիկ կեր-

պարանայը վրայ . թե թեի անցուցած ծանր ծանր կը քալէին : Յանկարծ տեսայ որ կանկ առին . երիտասարդ կինը խոնարհեցուց գլուխը իր ամուսնոյն գրկին վրայ , որն որ եռանդեամբ իր թեւերուն մէջ սխմեց զինքը : Նմեցաւ սիրտս . և խոստովանիմ քեզի որ նախանձը սողոսկեցաւ սրտիս մէջ այն առաջին անգամ . ոչ երբէք երջանկութեան գաղափարը ան աստիճանի ազդուութեամբ նկարուած էր առջևս : Բայց անոնց հետ ընկերեցի ինչուան մարգագետնին ծայրը , և մինչդեռ ծառերու մէջ մտնելով կը հեռանային աչքիս առջևէն , ուրախութեան աղաղակներ ականջս հնչեցին . իրենց ազատօհմներն էին որ միատեղ անոնց ընդ առաջ կու գային : Ներուհիք , կանայք և տղայք անոնց չորս կողմը կը շարուէին . ուրախութեան ձայներուն արձագանգները կը լսէի . կը տեսնայի ծառերուն մէջ անոնց զգեստներուն գունոցը փայլիւրիւր , և այս անձանց ամբողջ կոյտը երջանկութեան ամպով մը բոլորած կ'երևար : Երբայ համբերել այս տեսարանին , որովհետեւ դժոխային տանջանքներ կը կրէր սիրաս . աչքս մէկդի դարձուցի , և թափով մը խուցս վազեցի : Ս'վ Տէր , ինչպէս առնապատ , տխուր և ահաւոր երեցաւ ինծի այն : Հոս ուրեմն , ես ինծի ըսի , պիտի ըլլայ միշտ իմ բնակութիւնս . հոս ուրեմն ցաւալի կեանք մը անցընելով պիտի սպասեմ կենացս դանդաղաքայլ վերջը տեսնալու : Յաւիտենական Ետուած տարածեր է երջանկութիւնը , հեղեղաբար տարածեր է զայն ամէն շնչաւորաց վրայ . և ես , ես միայն , առանց օգնականի , առանց բարեկամաց , առանց ամուսնոյ . . . Ս'վ սոսկալի վիճակ :

Բոյս տխուր մտածութիւններով լըցուած , մոռցայ որ մխիթարիչ էակ մը կայ , ինքզինքս ալ մոռցայ : Ինչո՞ւ համար , կ'ըսէի ինքիրենս , կեանք շնորհուած է ինծի : Ինչո՞ւ համար բնութիւնը՝ միայն առ իս անիրաւ է ու խորթ մօր պէս կը նայի զիս : Դառան

գութենէ զրկուած տղու մը պէս՝ աչքիս առջև կը տեսնամ մարդկային ազգատոհմին ճոխ ժառանգութիւնը, և ազահ երկինքը կը զլանայ ինծի իմ բաժինս։ Այնչէն, աղաղակեցի վերջապէս կատաղութեամբ կրակ կտրած, քեզի համար երկրիս վրայ երջանկութիւն չկայ ամենեւին։ մեռի՛ր, թշուառ դու, մեռի՛ր։ բաւական երկայն ատեն պղծեցիր զերկիրքու ներկայութեամբդ։ ո՛ր էր թէ ողջ ողջ կլէր զքեզ անիկայ և քու ատելի անձիդ հետքը չթողուր։ Բնմիտ մոլեգնութիւնս աստիճանաբար աւելնալով, ինքզինքս ջնջելու փափաքը տիրեց սրտիս մէջ, և բոլոր մտածութիւններս գրաւեց։ Այնչէն միտքս դրի այրել միայնարանս, և միտքս դառնալ այն ամէն բանին հետ՝ որ կրնար իմ յիշատակս թողուլ։ Խլուկեալ և զայրագին՝ դուրս դաշտը ելայ։ կտոր մը ատեն մութին մէջ բնակարանիս մօտ թափառեցայ։ ակամայ խորին գոչիւններ նեղեալ սրտէս կ'ելլային, և զիս ալ կը վախցընէին գիշերային լուծ միջոց։ Ի մոլեգնութեամբ դարձայ նորէն մտայ բնակարանս, պոռալով։ Բնիծեալ դու, Բորոտ, անիծեալ դու։ Եւ որովհետեւ կարծես թէ ամէն բան իմ կորստեանս ձեռնտու պիտի ըլլար, ՊրամաՓան դղեկին աւերակներուն մէջէն արձագանգ մը որոշակի կրկնեց։ Բնիծեալ դու։ Կանկ առի սարսափած աշտարակին դրան առջև, և լեռը խել մը ետքը նուազ արձագանգով մը կըրկնեց։ Բնիծեալ դու։

Ապտեր մը առի, և հաստատ միտքս դրած բնակարանիս կրակ տալու՝ ամենէն աւելի ցած խուցն իջայ, որթի ուռեր ու չոր ձիւղեր հետս առած։ Բայ խուցը բնակած էր քոյրս, և իր մահունքն էտքը ալ չէի մտած հոն։ Իր թիկնաթուր դեռ անանկ կեցած էր՝ ինչ գիրքով որ ես քոյրս վերջին անգամ անկէց վերուցեր էի։ վախէս դող մը եկաւ վրաս տեսնալով խուցին մէջ իր քոյն ու իր զգեստուց մէկ քանի մասերը։ այն յետին խօսքերն որ ինքը զուրկեր էր այս խուցէն ելլէն առաջ՝

միտքս եկան։ « Երեսնէն ետքն ալ զքեզ երեսէ պիտի չթողում, կ'ըսէր ինծի։ յիշէ որ քու տառապանացդ միջոցը ներկայ պիտի ըլլամ քեզի, և ապտերն որ ստոլին վրայ դրի, տեսայ ան խաչին ժապաւէնն, որ ինքը վզէն կը կախէր, և զորն որ Սուրբ Վրոց մասնաւոր մէկ երեսը դրեր էր։ Բայ որ տեսայ, սրբազան երկիւղով մը բռնուած ետ ետ քաշուեցայ։ Եկէն աչքերս բացուեցան ու նշմարեցի այն խորին անդունդն ուր գահալիժելու կը դիմէի։ դողալով մօտեցայ Սուրբ Վրոցին, և Բնաւասիկ այս է, աղաղակեցի, ահաւասիկ այս է այն օգնութիւնն որ ինքը ինծի խոստացաւ։ Եւ երբոր խաչը գրեւէն կը վերցընէի, կրնա՞ծ գրուածք մը գտայ, զոր իմ ազնիւ քոյրս ինծի համար դրեր էր մէջը։ Բնքերս, որ ինչուան այն ատեն չոր էին ցաւիս սաստկութեանը պատճառաւ, հեղեղի պէս սկսան արցունք թափել։ բոլոր իմ մահաբեր դիտաւորութիւններս մէկէն ի մէկ անհետացան։ Երկար ատեն սրտիս վրայ սխմած բռնեցի այդ անգին նամակը՝ քանի որ դեռ կարողութիւն չկար վրաս կարգալու զայն։ և ծունկ չոքելով երկնային ողորմութիւնն հայցելու համար, բացի զայն, և հեծկտալով կարգացի այս խօսքերն՝ որ յաւիտեան տպաւորուած պիտի մնան սրտիս մէջ։ Երբայր իմ, չէ՛ ապեհէն պիտի լռողամ դէպ։ Բայ երեսէ պիտի չթէմ դէպ։ Երբեք է՛, որ է՛ր յոռամ որ երբեմ, պիտի հանէմ ձեռք։ պիտի աղայեմ զԱստուծոյ որ զօրութեան աստիճան աստիճան անցնելու, և ինչ պիտի արգիլէ զիս չեղի մօտեանալու, և ոչ ինչ պիտի հարեանայ զմեզ զապել։ Բնիծեալ դու լռողամ այն պիտի խաչն որ բոլոր էնայն մէջ ձեռքս կըրէ եմ։ սպեղ իմ ձեռքերս մէջ միտքս անհետութեան աստիճան է ինծի անհետ, և իմ արցունքներս ձեռքս՝ միայն այդ խաչն ունի։ Երբ է՛, երբ է՛ր աստիճան զայն, որ իմ ձեռքն է՛ ինչ ան եղած է՛ որ դու հարեանս

Բարի Դրսիսն էի Դ յէս ասորիւ և Դսնիւ :
Սիրեցեալ նամակ . ոչ երբէք քովէս
պիտի հեռանայ . ինծի հետ մէկտեղ
գերեզմանս պիտի մտնայ . անիկայ պի-
տի բանայ ինծի երկնից դռները , զո-
րոնք յաւիտեան պիտի գոցէր առջևս
իմ ոռիւս : Երբոր կարգացի լմնացուցի
զայն , մարեիք եկաւ վրաս կրածներուս
բռնութենէն : Եւ մը տարածուեցաւ
աչքիս վրայ , և քիչ մը ատեն թռան
ինծմէ միանգամայն թշուառութեանցս
յիշատակն և գոյութեանս զգացմուն-
քը : Երբոր արթնցայ , գիշերը առաջ
գացեր էր : Որչափ որ գաղափարներս
կը պայծառանային , այնչափ աւելի խա-
ղաղութեան անորոշ զգացմունք մը կը
զգայի : Իրիկուն անցած բաները ե-
րազ կ'երեւային ինծի : Եւ շարժ-
մունքս աչքերս երկինք վերցնէին եղաւ
շնորհակալ ըլլալու համար իրեն՝ որ ա-
մենէն աւելի մեծ թշուառութենէն
պահեց զիս : Այ երբէք երկնից կամա-
րը ինծի անանկ պայծառ ու անանկ գե-
ղեցիկ երեցեր էր՝ ինչպէս աս ատեն .
պատուհանիս առջև աստղ մը կը փայ-
լէր . երկայն ատեն դիտեցի զայն ան-
բացատրելի հաճութեամբ մը , շնոր-
հակալ ըլլալով Եւտուծոյ որ զանիկայ
տեսնելու հաճոյքը դեռ կը շնորհէր ին-
ծի , և գաղտնի մխիթարութիւն մը կը
զգայի յիս մտածելով որ անոր ճառա-
գայթներէն մէկն ալ Եւրոտին տխուր
խուզը ցոլանալու սահմանուած էր :

Հանդարտ սրտով ելայ գացի իմ սե-
նեակս : Գիշերուան մնացած ժամա-
նակն Յօբայ գիրքը կարդալով անցու-
ցի , և այն սրբազան եռանդն որ հո-
գւոյս մէջ ազդեց անիկայ՝ բոլորովին
ցրուեց տարաւ զիս պաշարող սեւաւ գա-
ղափարները : Այ երբէք ասանկ ահա-
ւոր վայրկեաններու մէջ ինկած էի քա-
նի որ քոյրս ողջ էր . բաւական էր ինծի
գիտնալը թէ ինքը քովս է ու մէկէն կը
խաղաղէի , և իր իմ վրաս ունեցած սի-
րոյն մտածութիւնը միայն՝ բաւական
էր մխիթարելու զիս ու խրախոյս տա-
լու ինծի :

Ո՛վ գորովալիցդ օտարական , Եւ-

տուած պահէ զքեզ որ ոչ երբէք բռնա-
դատուիս միայնակ ասորելու : Իմ քոյրս ,
իմ ընկերս ալ հետս չէ , բայց երկինք
պիտի շնորհէ ինծի ոյժ քաջութեամբ
կենացս հանդուրժելու համար . յու-
սամ որ պիտի շնորհէ ինձ զայն , որով
հետեւ անկեղծ սրտով կը պաղատիմ ի-
րեն :

Ձիւնոտրականը

Վանի տարուան էր քոյրդ երբոր
կորսնցուցիր զինքը :

Բարոտը

Հազիւ քսանըհինգ տարուան կար .
բայց իր վշտերուն պատճառաւն աւելի
տարեց կ'երեւար : Թէպէտ և այն հի-
ւանդութեամբն որ զինքը զրկեց ի կե-
նաց՝ իր դէմքը աւրուած էր , բայց դեռ
գեղեցիկ կրնար սեպուիլ առանց սոս-
կալի դեղնութեան մը որ կը տգեղցը-
նէր զինքը . մերձակայ մահուան պատ-
կերքն էր այն , և ես չէի կրնար տես-
նել զինքը առանց հեծելու :

Ձիւնոտրականը

Շատ մատղաշ հասակի մէջ կորսն-
ցուցեր ես զինքը :

Բարոտը

Իր տկար ու փափուկ կազմուածքը
այնչափ ցաւերու չէր կրնար դիմանալ .
ժամանակէ մը ի վեր կը տեսնէի որ
անխորշելի էր իր մահը , և այն աստի-
ճանի խեղճ էր իր վիճակը , որ բռնա-
դատուած էի փափաքելու իր մահուա-
նը : Իր օր օրուան վրայ թալկանալն ու
իյնալը տեսնելով , աղէտալի ուրախու-
թեամբ մը կը զգայի որ իր վիշտերուն
վերջը կը մօտենար : Եւ դէն ամսէ մը
ի վեր իր տկարութիւնն աւելցած էր .
ստէպ մարեիքներն որ կու գային վրան՝
կը սպառնային իր կեանքը վերցնելու
ժամէ ժամ : Իրիկուն մը (օգոստոսի
սկիզբն էր) անանկ ու ժաթափ տեսայ

զինքը, որ չուզեցի քովէն հեռանալ. իր թիկնաթուղին վրայ նստած էր, որովհետեւ քանի մը օրուէն է ի վեր չէր կրնար անկողին կենալ: Եւ ալ իրեն քովը նստայ, և խորին մթութեան մէջ վերջին խօսակցութիւնն ըրինք իրարու հետ: Բրդունքներս չէին ուզեր ցամքիլ. ցաւագին նախագուշակ զգացմամբ մը այլայլած էի: «Ինչո՞ւ համար կու լաս, կ'ըսէր ինքը ինծի. ինչո՞ւ համար այսչափ կը տխրիս. մեռնելէս ետքն ալ զքեզ երեսէ պիտի չթողում, և քու տառապանացդ միջոցը ներկայ պիտի ըլլամ քեզի»:

Քանի մը վայրկեան վերջը՝ իմացուց ինծի որ կը փափաքէր աշտարակէն դուրս փոխադրուիլ, և իր կաղնեաց անտառիկին մէջ ընել իր աղօթքները. հոն կ'անցընէր ինքը ամառուան մեծ մասը: «Կ'ուզեմ, ըսաւ, երկինք նայելով մեռնիլ»: Բայց ես այնչափ մօտ չէի կարծեր իր մահուան վայրկեանը: Վրկիս մէջ առի զինքը որ տանիմ. բայց ինքը «Ձեռք տուր ինծի միայն, ըսաւ. թերեւս դեռ ուժ ունենամ քալելու»: Կամաց կամաց տարի զինքը ինչուան կաղնիներուն մէջ. բարձ մը ձեւացուցի իրեն այն չոր տերեւներովն՝ որ ինքն իսկ ժողվեր էր հոն, և քօղով մը ծածկելով զինքը՝ գիշերուան խոնաւութենէն պաշտպանելու համար, քովը նստեցայ. սակայն ինքը ուզեց մինակ մնալ իր յետին խոկմանը միջոց. հեռացայ անկից, բայց առանց աչքս վրայէն վերցընելու: Եւր տեսնէի որ քօղը երբեմն երբեմն կը վերնար, և իր սպիտակ ձեռքերը դէպ 'ի երկինք կ'ուղղուէին: Ենտառիկը մօտեցած ատենս՝ ջուր ուզեց ինծմէ. իր կ'ըզայոյ՞ն որ բերի զայն, չըթուներ մերձեցուց, բայց չկրցաւ իմել: «Եւ զգամ որ վախճանս հասեր է, ըսաւ ինծի գլուխը դարձընելով. ծարաւս քիչ ատենէն բոլորովին պիտի անցնի: Բռնէ զիս, եղբայր իմ. օգնէ քրօնդ այս ցանկացեալ, բայց ահաւոր անցքը անցնելու միջոց: Բռնէ զիս, հոգեվարաց աղօթքն ըսէ վրաս»: Ես ինքն եղան իր յետին խօսքերն առ իս:

Վրուխը գրկիս վրայ կռթնցուցի. և հոգեվարաց աղօթքն ըսի. «Սուտ 'ի յաւիտենականութիւն, կը զուրցէի իրեն, սիրելի քոյրս. ազատէ այս կեանքէս. ձգէ դիակդ ձեռքերուս մէջ»: Երբ ժամուան չափ ասանկ բռնեցի զինքը բնութեան վերջին կռուոյն ժամանակը. վերջապէս իր կենաց լոյսը հեզաբար մարեցաւ, և իր հոգին առանց բռնութեւ բաժանեցաւ երկրէս:

Բորոտը այս պատմութեան վերջն որ հասաւ, ձեռքերովը ծածկեց երեսը. ճանապարհորդը ցաւէն ձայն չէր կրնար հանել: Սայրկեան մը լուութենէ ետքը՝ Բորոտն ոտքի վրայ ելաւ. «()տարական դու, ըսաւ, երբոր տըրխութիւնը կամ վհատութիւնը գրաւեն զքեզ, Եսդա քաղաքին մենացեալն յիշէ. ասանկով անօգուտ չըլլար քու առնաւ ըրած այցելութիւնդ»:

Եկտեղ գացին դէպ 'ի պարտիզին դուռը: Երբոր զինուորականը դուրս պիտի ելար, աջ ձեռքը ձեռնոցը դնելով՝ «Կու ոչ երբէք մարդու մը ձեռքը սխմեր ես, ըսաւ Բորոտին. այս շնորհքն ըրէ ինծի ու սխմէ ձեռքս, այնպիսի բարեկամի մը ձեռքը՝ որուն գութը սաստիկ կը շարժի քու վիճակիդ վրայ»: Բորոտը քանի մը քայլ ետեւ քաշուեցաւ տեսակ մը վախով, և աչքերն ու ձեռքերը երկինք բարձրացընելով՝ «Եստուած բարութեան, ազազակեց, լի ըրէ քու օրհնութիւններովդ այդ գործովագութ մարդը»:

Ուրեմն ուրիշ շնորհք մը ըրէ ինծի, կրկնեց ճանապարհորդը: Ենտառիկ ես կ'երթամ. թերեւս խիստ երկար ժամանակ զիրար չտեսնանք. չէնք կրնար արդեօք հարկաւոր զգուշութիւններն ընելով՝ երբեմն իրարու թուղթ գրել. այսպիսի հաղորդակցութիւն մը կրնայ քեզի սփոփանք մը ըլլալ, և ինծի ալ մեծապէս ախորժելի կ'ըլլայ»: Բորոտը մտածեց քիչ մը ատեն. յետոյ ըսաւ. «Ինչո՞ւ համար ջանամ խաբել զիս: Ես ուրիշ ընկերութիւն պէտք չեմ ունենամ» բաց 'ի ինծմէ, ուրիշ բա.

եկամ պէտք չէ ունենամ՝ բաց 'ի լ'ս-
տուծ մէ . 'ի նմա զիրար տեսնանք :
Եւ թէ խաղաղութեամբ , բարեսիրտ
օտարական , երջանիկ եղիր . . . : Ող-
ջոյն մշտնջենաւոր հրաժեշտի առ քեզ ,
Ղանապարհորդը դուրս ելաւ . Բորո-
տը գոցեց դուռն ու փակը դրաւ :

ՔԱՍԱՎ . ՏԸ ՄԷՍԻՐԸ

ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Յանոսի կամարը :

Սեպտիմոս Սեւերոս հռոմէական
կայսրը , որ Քրիստոսի 193 թուակա-
նին ընտրուած է 'ի կայսրութիւն և
մեռած 211 տարւոյն , ուրիշ խել մը
նախորդ կայսերաց օրինակին հետեւե-
լով՝ կը ջանար միջակ աստիճանի ժողո-
վուրդն և ռամիկը իրեն շահելու , և
այս դիտմամբ շինել տուաւ նաև Յանոսի
կամարը ըստ շէնքը հռոմայ Ս ելա-
պրոյ հովտին մէջ՝ նոյն տեղւոյն սեղա-
նաւորաց և վաճառականաց դիւրու-
թեանն համար : Որովհետեւ սովորա-
բար 'ի հռոմ գործողութիւնները հա-
սարակաց հրապարակներու մէջ կը տես-
նուէին , անոր համար այս տեսակ շէն-
քերն՝ որ վաճառականաց իբրեւ ժող-
վուրդ տեղ և իբրեւ ապաստանարան
կը ծառայէին , բազմաթիւ էին քաղա-
քին մէջ :

Քառակուսի ձեւով է այս յիշատա-
կարանը . իւրաքանչիւր երեսը ձևացած
է բարձր կամարով մը ու երկու կողմնա-
կան օրմովք , որոնք կը հանգչին հողուն
մէջ խորունկ տնկուած խարսխի մը վը-
րայ : Ընդ մէջ խարսխին և շէնքին գա-
ղաթին վրայէ վրայ երկու կարգ խոր-
շեր բացուած էին , և խոյակով մը վա-
րինները վերիններէն կը բաժնուէին :
Ըստօրուան օրս սիւններուն հազիւ թէ
հետքը կը տեսնուի . ուրիշ մասերը ընդ-
հանրապէս բաւական աղէկ պահուած
են : Սեպտիմոսի Սեւերոսի դարուն
դեղարուեստը ինկած էին հռոմայ մէջ ,

'ի վերայ այսր ամենայնի Յանոսի կա-
մարին տեսքը վեհ է ու հաճոյական .
սիւններն ու խորշերուն զարդերը միայն
պակասաւոր էին :

Թէպէտ այս յիշատակարանը , որ
թէ յաղթական կամարի և թէ մահար-
ձանի կը նմանի , համար կամ քաճար քա-
ռաճակապէն Յանոսի կոչուած է , բայց ըս-
տոյգ չիմացուիր թէ արդեօք ինչ պատ-
ճառաւ այս անունն առեր է՝ երբոր մը-
տածենք թէ ինչ բանի կը ծառայէր :
Խտալիոյ թագաւորաց հնագոյնը այն-
պիսի ստորոգելիք մը չունէր՝ որով վա-
ճառականաց հետ վերաբերութիւն մը
ունենար : Երկրորդին , կամ քառադի-
մին Յանոս պատերազմի կամ խաղա-
ղութեան աստուածն էր , որովհետեւ
իր տաճարը պատերազմ սկսածին պէս
կը բացուէր և երբ լմննար՝ կը գոցուէր .
էր նաև աստուած դրանց և ճամբանե-
րու , աստուած օրուան , տարւոյ , աս-
տուած եղանակաց . բայց ոչ երբէք ա-
ռեր էր հերմեսի՝ վաճառականութե
աստուծոյն ձեռքէն անոր պաշտօնը : Ի-
րացընէ շատ տաճարներ կանգնուած
էին իրեն 'ի հռոմ՝ Քառաճակապէն Յա-
նոսի անուամբ . բայց անոնց մէջ իբրեւ
եղանակաց աստուած կը պաշտէին զին-
քը , և այս տաճարաց ամենն ալ չորս
երեսով էին , որոնց իւրաքանչիւրը դուռ
մը ու երեք պատուհան ունէր : Իւրա-
քանչիւր երեսին դուռը եղանակաց մէ-
կուն խորհրդական պատկերը կը ներ-
կայացընէր , և իւրաքանչիւր պատու-
հան ալ նոյն եղանակին երեք ամիսնե-
րէն մէկուն պատկերը : Ընդ համար
աւելի հաւանական է կարծելը թէ ո-
րովհետեւ 'ի հռոմ տեղ տեղ փողոցնե-
րու և նոյն իսկ հրապարակներու մէջ
յաղթական կամարի նման բարձր կա-
մարներ կը գտնուէին , որոնց տակէն
կ'անցնէր հասարակաց ճամբան , և ո-
րոնք եանոս կը կոչուէին , թերեւս այս
յիշատակարանին Քառաճակապէն Յանոսի
անուամբ կոչուած ըլլալը ոչ եթէ եղա-
նակաց աստուծոյն նուիրուած ըլլալուն
համար էր , այլ չորս եանոսով կամ կա-
մարով ձևացած ըլլալուն համար :